

եկեալ գրեաց և ուսոյց՝ բազմացաւ։ Այս փաստական տողերն էլ ընդգծում են ամենից առաջ այն, որ նա իր դարաշրջանում հոգակուել է ոչ միայն իր զիտութեամբ, այլև իր երաժշտական գեղեցիկ յատկանիշներով։ Նոյնպէս նրա առաջնորդութեան ժամանակ Հաղարծինի պատմական վանքը պայծառացել և նոր փայլ ու բովանդակութիւն է ստացել։

Մի հանգամանք անժխտելի է, որ միջնադարեան հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ ոչ մի երաժշտագէտ այնքան մեծ հեղինակութիւն և համբաւ չի վայելել, որքան Տարօնեցին։ Նա 12րդ դարի ոչ միայն զիտական և լուսագոյն հոգևորականներէն մէկն է, այլև իր ժամանակի տաղանդաւոր երգահանն է, որ յայտնաբերել է ու գործադրել հայ երաժշտական խաղերը՝ նշանագրերը, և զրել է այն ամուր պատուանդանը, որի վրայ հետագայում կառուցուել և զարգացել է հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը։ Նրա այդ զերը հայ երաժշտութեան պատմութեան ամենագեղեցիկ մի էջն է կազմում։

Տարօնեցին առաջին արուեստագէտն է, որ 12րդ դարում ձայնագրել, խաղա, լսել և զրել է առել շարականները հոգեւոր երգեր և աւանդ է թողել ապագայ սերունդներին։

Իր ստեղծագործութիւնների մէջ նա երևան է գալիս իր ինքնատիպ արուեստով և նորանոր որոնումներով, հանդէս է գալիս որպէս վարպետ և գեղարուեստագէտ-երաժիշտ, որ փայլել է իր ուրոյն երաժշտութեամբ և առանձնայատուկ ոճով, բազմերանգ ութմով և գեղարուեստական բարձր մշակոյթով։ Իր «Երաժշտական արուեստով» նա ժամանակակիցների մէջ մեծ հոգակ է վայելել։

Նոյնպէս նա իր դարաշրջանում յայտնի է դարձել որպէս վաստակաւոր մանկավարժ։ Նա ոչ միայն խաղերը բերել է «Ի կողմանս յարեւելից», այլև երաժշտական նշանագրերը շատերին սովորեցրել է և նրանց հոգիներում վառ պահել երաժշտական արուեստի սէրը։

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ Տարօնեցու ինքնատիպ արտայայտութիւններն ունենալով նրա ստեղծագործական անմիջականութիւնն է ու խորութիւնը։ Նրա երգերը, միջնադարեան հոգեւոր երաժշտութեան համար, իբր նոր երեւոյթ, անպայման նշանակալից են և ուշադրութեան

ԵԿԵՂԵՅԱՆ-ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԶՈՒՂԱՅԵՅԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

Աւետիքի 1955 Հոկտեմբեր-Դեկտեմբերի միացեալ թիւին մէջ, զոր վերջերս ստացանք, Կեր. Հ. Համգ. Ոսկեան կարճ յոգուած մը ունի, «Օգոստոս ամսուան 8-րդը մեռած է Յակոբ Դ. Զուղայեցի կաթողիկոսը» վերնագրով։ Այդ յոգուածին մէջ սպրդած է կարեւոր սխալ մը զոր հարկ կը սեպենք մատնանշել։

Նախ մէջ բերենք ակնարկուած հաւուածը։

«... Իսկ յաւերն կիւրակէի թէ որքան դառնութիւն հասուցին յայնմ հիւանդութեան չարաճճիկք ոմանք (հաւատոյ դաւա. նութեան խնդիրը կ'ակնարկուի) ... Բայց յերկրորդում աւուր Օգոստոսի ամսոյ յերկուշաբթի յերկու ժամու աւանդեաց զքաղցր հոգին առ Տէր ... (Պողոթեան Ն. Եպ. Մայր Յուլ. Զեռագրաց Ս. Յակոբեանց, Բ., Երուսաղէմ, 1953, էջ 163)։ Արդ, այս Դիրին համաձայն Յակոբ Զուղայեցի մինչև Յուլիս 27(*) Հինգշաբթի, Իսկիւտար է, բայց նախորդ օրը Զորեք շաբթի ծանրապէս կը հիւանդանայ և ծա.

(*) Պէտք էր ըլլար 29։

արժանի։ Անժխտելի է և այն, որ 12րդ դարի հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ Տարօնեցին, որպէս ուրոյն և ինքնատիպ ստեղծագործող, որպէս եկեղեցական երգերի յօրինող և ձեւակերպող, գրաւում է խոշորագոյն ու պատուաւոր տեղ։ Նրա բարձր ստեղծագործական տաղանդի մի նմուշն է պատարագի զգեստաւորման, պատարագամուտին, երգուող «Խորհուրդ խորին, անհաս, անսկիզբն» շարականը, որ հոգեւոր երգերի մէջ համարուած է ընտիր մի շարական։

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 6)

բաթ օրը Ստամպոլ կը փոխադրուի: Հոս կիրակի օրը հաւատոյ դաւանութիւն կու տայ և երկուշաբթի — արդի ժամացոյցով կամ ժամով առաւօտեան ժամը ութին — իր հոգին կ'աւանդէ . . . » (էջ 146):

Վերոգրեալ տողերը կարդացողը այնպէս պիտի կարծէ թէ մեր հրատարակած Յուցական մէջ կը գտնուի Գիր մը, ուր կը պատմուին Յակոբ Զուղայիցիի մահուան պարագաները, յիշատակելով նաև գոյութիւնը իր կողմէն տրուած «Հաւատոյ դաւանութեան» մը: Թիւրիմացութիւն ստեղծելու կոչուած տողերը մենք ընդգծեցինք յատկապէս, ցոյց տալու համար անոնց հիմնովին սխալ և բոլորովին անտեղի ըլլալը:

Եղիազար Կաթողիկոսին ուղղուած այդ «Գիր»ին համաձայն Յակոբ Կթղ. Զուղայիցիի վերջին օրերուն պատկերը կը գծուի սապէս.

1680, Յուլիս 28 Դշ. — Ան կը գտնուի Իսկիւտար և օդին ցրտութենէն հիւանդանալով կը բռնուի սաստիկ ջիւղէ:

Յիւ. 31 Շր. — Կը փոխադրուի Ստամպոլ և նոյն օրը երեկոյին կ'արձակէ բոլոր անոնք որ բանադրուած էին իրմէ:

Օգոստոս 1 Կիր. — «Իսկ յաւերն Կիրակէի թէ ո՛րքան գառնութիւն հասուցին յայնմ հիւանդութեան չարածնկք ումանք, զորս յետոյ մի ըստ միտջէ պատմելոց եմք» (Յուցակ, էջ 164):

Օգո. 2 Բշ. — «Բայց յերկրորդում աւուր օգոստոսի ամսոյ յերկուշաբթի՞ յերկու ժամու աւանդեաց զքաղցր հոգին առ Տէր, մինչ անկեալ կայր ի վերայ բազկաց մերցոյ» (նոյն տեղ):

Արդ Կիրակի օրը ի՛նչ բանի համար մահամերձ Կաթողիկոսին այնքան գառնութիւն տուին կարգ մը չարածնիներ: Ըստ Գիր. Հ. Համգ. Ոսկեանի մեկնութեան, «հաւատոյ դաւանութեան խնդիրը Կ'անկարկուի»: Բայց ինչո՞ւ այս ձրի մեկնութիւնը երբ նամակագիրները կ'ըսեն թէ քիչ յետոյ պիտի պատմեն մի առ մի: Եւ արդարեւ իրենց խոստումին համաձայն աւելի վաղը կու տան հարկ եղած լուսաբանութիւնը, գրելով. «Իսկ յաւուր Կիրակէին, զոր ի վա-

ղին աւանդելոց էր զքաղցր հոգին, յորդորեալ զտաճիկ դաւէճխն, եկեալ ի վերայ սաստիկ հիւանդութեանն, կամէին մահն՝ օք վերցնել ի մէհկէմէն: Եւ թէ զինչ չարիք զործեաց յայնմ ժամու՝ ընդ գրով ոչ լինի արկանել . . . » (Յուցակ, էջ 165ա): Ըստ նամակագիրներուն՝ նեղութիւն պատճառողները անդամ պարտապահանջներ են, որոնք դատ բացած են Զուղայիցիին դէմ և կ'ուզեն զինքը այդ հիւանդագիրն զլծակին մէջ մահնձով միասին վերցնել և տանիլ դատարան: Հոս ոչ դաւանանքի հարց կայ և ոչ ալ դաւանութեան գիրի խօսք, ինչպէս կ'երեւակայէ Գիր. յօդուածագիրը:

Յակոբ Կթղ. Զուղայիցիի վերագրուած «Հաւատոյ դաւանութեան» յերևրածոյ և կեղակարծ այդ գիրին խնդիրը վաղուց լուսաբանուած է Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի հմուտ գրչով, այսպէս.

«Արդ ամէն հետաքնին միտք կրնայ մտածել, թէ ինչ արժէք կրնայ ունենալ 82 տարեկան ծերունիի նոյն իսկ մահուան վայրկեանին տուած յայտարարութիւնը, որ 8 ամիս շարունակ Լատին արեղաներու հետ ալ չփման մէջ գտնուելով, և երկու ամիսէ ի վեր հիւանդացած ալ ըլլալով, չէ ուղած և չէ մտածած այդպիսի յայտարարութիւն մը տալ, թէպէտև անշուշտ իրեն մօտեցող հոգմէականներ այդպիսի գրութիւն մը ձեռք անցընելու ջանք ունեցած են: Նոյնիսկ գրուածին պարունակութիւնն աւ ո՞նք ալ, որուն մէջ կը յիշուին 82 տարեկան և 4 ամսական ըլլալը, 26 տարի հայրապետութիւն վարած ըլլալը, Կաթարինիի և Ճիլիի (§ 1792) ներկայ ըլլալը, և ուրիշ շատ մը երկրորդական պարագաներ, յայտնի կը ցուցնեն թէ ծերունի հոգեվարքի գրելուն կամ թելագրելուն կամ մտածելուն յարմար գրութիւն չէ, այլ ուրիշներէ պատրաստուած և նեղ վայրկեանի մը մէջ իբր թէ ստորագրել տրուած գիր մըն է: . . . Հետեւագրել երբեք արժէք և նշանակութիւն ունեցող գրուած մը չի կրնար ըսուիլ այդ գիրը . . . » (Ազգապատում, էջ 2616):

Այս ճշգրտմը հարկ տեսանք կատարել, յուսալով որ օգտակար կ'ըլլայ այն ճշգրութիւն և ճշմարտութիւն սիրող մերազնեայ գրիչներուն:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ